

A családi ház udvarán, a kapun belül egy mosdótálban víz volt előkészítve, mellette törülközővel. Minden belépő kezét mosott. A vizet később a trágyadombra öntötték. Az udvaron és az emeleti szobákban, valamint a tornácra asztalok voltak megterítve, az egyház gondozásában levő tányérokkal és evőeszközökkel. Mintegy 200–230 személy ült az asztalok mellett.

A tor étrendje a már említett adományokból készített majorsághúsleves, sóba főtt pityóka, paradicsommártással és kenyér volt. Evés előtt a szószóló imádkozott. Étél közben egy pohárral közbejárva mindenkit borral kínáltak meg, így koccintás nem volt. A régi öregek szerint ez zavarná a halott nyugalmát. Az együttlét csendes beszélgetésben folyt le. Az evés befejezte után a szószóló újra imádkozott, s ezzel a tor az idegenek számára véget ért. Mindenki a keszervekhez járult és a halottnak csendes nyugodalmat, az élőknek vigasztalást kívánt, s eltávoztak. Az idegenek után a család és a szűkebb körű rokonság ült asztalhoz.

Ezzel a temetés véget ért, de a szülők fájdalma tovább tartott. Az édesanya sokat siratta fiát. Az öregasszonyoktól többször hallotta, hogy az eltávozottat még a temetés után sem jó sokat siratni, mert az nem tud a sírban nyugodni. Nem jó estefelé a temetőbe menni. Az édesanya ennek súlyos következményével nem számolt. Gyakran megtörtént, hogy estefele kiment a sírhoz és ott fájdalmát elzokogta. „Egy alkalommal, éppen mikor a sírnál voltam, estére harangoztak – beszélte nekem. A harangzúgásból úgy hallottam, mintha a temetőnek minden halottja együtt énekelne. A halottak kórusától nagyon megijedtem. Imádkozni kezdtem, s erre a kórus elcsendesedett.”

Az írásokban foglalt szokásokat a szülőktől jegyeztem le, azok az elmúlt 17 év alatt nem változtak.

Adorjáni Rudolf

Herepei János, az erdélyi temetők krónikása

Erdély múltja, Kolozsvár története és különösen az „Erdély Pantheon”-jaként emlegetett Házsongárdi temető históriája, valamint régi és nevezetes halottai iránt különösen megnőtt a figyelem. Az érdeklődők, vagy éppen ezekben a témakörökben kutató szakemberek egyike sem nélkülözheti Herepei János (1891–1970) művelődéstörténész *A Házsongárdi temető régi sírkövei* című forrásmunkáját (Bp., 1988.)

Az enciklopédikus ismeretanyagot tükröző munka a XVI. századtól (1585. december 12.) a XVIII. századig (1750) 151 sírkő leírásán keresztül mutatja be azoknak a korabeli embereknek – papoknak, professzoroknak, céhmestereknek, iparosoknak és mindenféle rendű, rangú, nemzetiségű, vallású kolozsvári polgárnak – az életét, akik az ódon kövek alatt nyugszóttak. Ezek a „vésett” emlékek is vannak legalább annyira fontosak a történelem, a múlt szempontjából, mint az írott források. Ezeket nem lehet félremagyarázni, többféleképpen értelmezni. A szó szoros értelmében „lapidáris” stílusban adják elő lényegretörő, rövid, de annál fontosabb mondanivalójukat.

Nagyon találó Kós Károly egyik szállóigévé vált mondása: „És a kövek igazat mondanak”. Herepei János megvallatta őket és a kövek beszéltek. Elmesélték neki mindazt, amit azután ezekkel kapcsolatos munkáiban összegyűjtött, megörökített. Nem csak a Házsongárdi temető régi sírköveivel foglalkozott. Érdeklődött a Kalandosok (történetüket Kiss András dolgozta fel kimerítően) emlékei és a hóstáti földrészek sír-ábrázolásai, jelvényei után. A földrajzi távolság ellenére belemerült a nagyszombati és a háromszéki temetők címeres emlékeinek kutatásába, feldolgozásába is.

Szülővárosa, Kolozsvár mellett a legtöbb figyelmet Kalotaszegnek szentelte. Ez természetesen nem volt véletlen. A Herepei-család tagjai kétszáz esztendőn keresztül szolgálták az erdélyi református egyházat. Ez alól a szolgálat alól Herepei János sem volt kivétel. A Kalotaszegi Református Egyházmegye az 1930-as években a kisebbségi helyzetben sokat próbált, még többet tapasztalt világi vezetőket választott. Világi főgondnoknak Kós Károlyt, főjegyzőnek pedig Herepei Jánost tették meg az egyházközségek, a presbiterek. Ez a megtisztelő megbízás nemcsak a műemlékek vizsgálatára, a régi könyvek és iratok áttanulmányozására, hanem a

temető megváltására is lehetőséget nyújtott. Több éves kitartó, lelkiismeretes kutatómunka során gyűjtötte, írta össze a kalotaszegi falvak temetőinek sírköveit. Feldolgozásra került több falu: Gyalu, Vista, Mákó, Kajántó, Gyerővásárhely, Bánffyhunjad, Türe, Inaktelke temetője és Egeres, Daróc, Szucsák cintermei.

A sírkőleírások későbbi behasonlítására, egykori jegyzeteivel való összevetésére sajnos, már nem kerülhetett sor. A második világháború legvérvizatarosabb szakaszában felsőbb utasításra mentenie kellett a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum legértékesebb anyagréseit. A Sors nem kegyelmezett. A körülmények kedvezőtlen összjátéka folytán a múzeumi anyagot szállító tehervagon a zalaegerszegi pályaudvaron 1945. március 28-ról 29-re virradó éjszaka egy bombatámadás során kigyulladt és a benne lévő értékek megsemmisültek. Mint egyszemélyi felelősnek kikiáltott bűnbak, nem térhetett vissza Erdélybe, pályája kettőtört. A világháború után először és utoljára az 1960-as évek közepén látogathatott el – emlékezni és búcsúzni – szülővárosába, Kolozsvárra.

A kalotaszegi temetők és cintermek egykori sírköveit bemutató, töredékesen megmaradt kéziratából (annak teljességre törekvő megjelentetéséig) közöljük most két, más-más időszakból való – gyerővásárhelyi és türei – sírkő leírását. Akár buzdításul is, hiszen Erdélyszerte bizonyára akad még olyan temető, régi sírkő, mely leírásra, legalább ilyen formában való megmentésre, megörökítésre vár.

Sas Péter

GYERŐVÁSÁRHELYI SÍRKÖVEK (részlet) Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet (1575. I. 15.)

Erdély múltjában egyik, legkorábbi időig visszavezethető közös családtörzs a Kabos, Mikola, Gyerő, Gyerőfi, Radó, Kemény, Vitéz családoké, amelyeknek fő fészke a kalotaszegi Kapus-patak völgye. Innen ágaztak szét a patak mellékvizei mentén Gyerőmonostoron, Gyerővásárhelyen, Kis- és Nagykapuson, Deritén, Bikalon, Inaktelkén, majd a Kisszamos felső folyásánál Szamosfalván, Szentmiklóson, Dezméren vertek fészket.¹ E családtörzs ősei valamikor az Erdélybe jövő nyugati útvonal védői s egyházi alapításaik révén a kultúra terjesztői, vásároshelyükkel pedig a kereskedelem felvirágoztatói, majd a későbbi időkben is valóban hasznos tagjai voltak hazájuknak.

E közös családtörzs egyik-másik ága már egészen kihalt, így a Mikola, Gyerő, Gyerőfi, Radó családnevet viselőknek évszázadok óta nincsen folytatásuk, sőt emlékjeleik nagy része is nyomtalanul elpusztult. Csupán Kolozsvárt a Farkas-utcai templomban maradt meg Mikola Ferenc és János sírköve 1471-ből, Gyerő Tamásé pedig az 1500. esztendő körüli időből,² azután Gyerőfi János és Zsigmond síremléke 1603(?)-ből és Gyerőfi Jánosné 1619(?)-ből Kiskapuson³, nemkülönben Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet sírfedőlapja 1575-ből Gyerővásárhelyen. Ugyanitteni udvarházuk helyét a falu keleti végén a földből alig kiálló egy-egy falmaradvány, valamint a szájhagyomány őrzi.

A gyerővásárhelyi egyházközség történetéről mintegy száz esztendővel ezelőtt írott nagyon rövid áttekintésből arról értesülünk, hogy a „régí templom elbontatván, 1831-ben alapjából új építetett. A régi templomban találtatott felírással kövek az újba is áthozattak, s a templom falába idétlenül bérakva, bévakoltattak”.⁴ 1935 augusztusában és október 14-én Vásárhelyen járván, templom belsejében két felíratos kőtáblát találtam, ezek azonban akkorra már meg voltak tisztítva a reájuk kent vakolattól.

A szentélyrész déli falába illesztett felíratos kis tábla hihetőleg a XVI. század utolsó évtizedében készült, minden jellegzetesség nélkül öt sornyi bölcs mondásokat tartalmaz, a másik, mindenképpen értékesebb faragvány az északi falba van beillesztve, a szószerék nyugati olda-

¹ Csánki Dezső: Kolozsvármegye birtokállapotai a XV. században. Erdélyi Múzeum 1912. 312–314. old.

² Sándor Imre: A kolozsvári Farkas-utcai ref. templom régi sírkövei. Kolozsvár, 1913. 5–8. old. és 9–11. old.; Sándor Imre: Kolozsvár címeres emlékei. Kolozsvár, 1920. 9–11. és 21–23. old.

³ Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. Kolozsvár, 1871. 35. old.

⁴ Uo. 30. old.

lához csatlakozólag, ámde a reája kifaragott kilenc sorból álló felirat minden sorának 3–6 utolsó szótagjára a katedra reá van falazva, s ezért a láthatatlan szöveget csak következtetés útján lehetséges valahogyan kitöltenem.

E sírtábla, amely valamikor a címben megnevezett asszony sírboltját jelölte, felső részében címeres faragványt, alatta pedig latin nyelven írott dísztitichonokat tartalmaz. Alul kettős gyűrűvel lefogott olaszkoszorúban hosszúkás kiképzésű, fent és alant félkörívvel záruló és egyes oldalaiából ugyancsak félkörívvel kidudorodó pajzs látható. A pajzsban koronából növekedő dámvad; kísérei: félhold és csillag; a pajzs felett az itt nyugvó asszony **E M** betűpárja.

A koszorú alatti felirat olvasható része mindössze csak ennyi:⁵

CASPARIS HAC SAXI SVB MOLE
VXOR MIKOLAE STIRPIS ELIZA
HEC PIETATIS AMANS PRVDENS
EXEMPLVM CASTI GRANDE PVDO
AMÖVE QVATER DENIS BINOS ADIECT
CVM FRAGILES HOVIT CORPORIS EX
FILIVS HAE CHARAE POSVIT MONVEM
EXIGIVM GRATAE MENTIS VT ESSET
ANNO 1575. 15 IAN

E csonka sorok csak úgy egészíthetők ki, ha előírjuk a felirat dísztitichonban szerzett verssorainak képletét (verslábait) s az így nyert keretben kíséreljük meg a hiányokat részben értelem szerinti, részben pedig az építáfiumokban használni szokott kifejezésekkel betölteni, bárha e kísérletet megnehezíti, hogy a vésésben helyesírási hibákat ejtett a kőfaragó. Nos tehát:

Casparis hac saxi sub mole [Gyerőfi qui escit]
Uxor Mikolae stirpis Eliza[beta]
Hec [!] pietatis amans prudens[que matrona honesta]
Exemplum casti grande pudo[ris erat]
Amove quater denis binos adiect[os annos]
Cum fragilis novit corporis ax[itium]
Filius hae [!] chara posuit monumen[tum parenti]
Exiguum gratae mentis ut esset[elogium, vagy signum]
Anno 1575. 15 Jan[uarii]

Tehát az itt nyugvó Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet 42 esztendő korában, 1575. január 15-én hunyt el. A síremléket fia készíttette egészen bizonyosan Kolozsvárt, minthogy a faragás kivitelezése céhbeli mester kezére vall. Mestere pedig nagyon valószínűleg a jeles szécsi Seres János kőműves szobrásszal azonos. Ugyanis a tőzsomszédos falu: Egeres templomában nyugvó Bocskai Gábor sírfedőlapját két évvel korábban, vagyis 1573-ban ő faragta.⁶ Erre nemcsak az időpont közelsége, de a vésés rokon-vonalvezetése is bizonyosság lehet, bárha a Gyerőfiné emlékkövén nem találunk mesterjegyet, mégis hihető, hogy ezen is van, csakhogy a vakolás egészen befogta. Igaz az is, hogy ennek keresésére nem fordítottam elég gondot, ugyanis Gyerővásárhelyről mentem át Egresre s ott megtalálván Seres mesterjegyét, ezért hiába volt szándékomban újra visszatérni, többé már nem volt alkalmam a Gyerőfi-sírkövet ismételtén át vizsgálnom.

Megismétlem, hogy a címer kidolgozása, a betűk vonalvezetése s a ligatúrák sűrű és nagyon gyakran azonos alkalmazása mindkét kövön megegyezik. S minthogy a Farkas utcai templomban megmaradt Seresnek 1579-ben faragott sírkövére nemcsak a szokásos QUI PIETATE SVA CLARVS dicséret van felfestve, hanem ET ARTEF[icio] INSIGNIS SCVLPTOR FVERAT LAPIDVM⁷ szavak is bizonyítják jeles, s éppen ezért keresett mestervoltát, amiből bátran kö-

⁵ A betűösszevonások és a betűtípus-különbözések jelölését a sokszorosítási eljárás lehetetlenné teszi.

⁶ *Herepei János*: Bocskai Gábor egeresi síremléke és mestere. Kolozsvár, 1947. 15. old.

⁷ *Eszterházy János*: A kolozsvári Boldog-Asszonyról címzett minorita, jelenleg evang. reform. egyház történeti és építészeti leírása. Archeológiai Közlemények IV. kötet. 1864. I. füzet. 3–14. old. (Sándor Imrénél a 13. lapon közzölt fényképlenyomaton); *Balogh Jolán*: A magyar renaissance építészet. Bp., 1953. 43. old.

vetkeztethetünk arra a helyzetre, hogy az azóta eltelt négyszáz esztendő szörnyűséges pusztításai ellenére is az egeresi sírkövön kívül még más kezemunkájának is meg kellett maradnia.

E sírkőre kifaragott dámvadnak a fentebb felsorolt néhány ingatlan emléken kívül több régi ingó-, főképpen műtárgyon való előfordulása ismeretes, igaz, hogy legtöbbször a Kemény-, meg a Kabos-család tagjaival kapcsolatosan, ezekről azonban most nem beszélek, csak a többi Mikola–Gyerőfi címeres emléket kísérelem meg összeállítani. Így a kiskapusi templom egyik boltzárókövén valószínűleg a XV. század derekáról,⁸ ilyen a már sokkal későbbi: aranyozott ezüst, kerek ereklyeszelence Mikola László vésett címerével az 1686. évből,⁹ ugyanígy az 1693. évben vert kis cápás pohár, aranyozott ezüsből,¹⁰ valamint egy ugyancsak aranyozott ezüsből készült ovális dísztál 1694-ből,¹¹ és nyolc egymásba járó pohár, 1721-ből,¹² mindhárom Gyerőfi Borbála címerével. Végezetül Mikola Lászlónak 1700-ban vert címeres ezüst táblácskája, a neves szebeni ötvös, Hann Sebestyén munkája, a kolozsvári kegyesrendi templom tulajdonában.¹³ A legtöbbről nem maradt el a dámvad kíséretéből a félhold és a csillag sem.

Mindezekon kívül megemlékezem egy más, múzeumi jellegű tárgyról is, amely Kolozsvárt a Király utcában lakott Gergely Pál nevű kályhás mester műhelyének elromlott készítményei közül került elő. Ez egy XVII. század első felében készült kályhacsempe darabja, amely vagy a Gyerőfi-, vagy a Mikola-család bizonyosan szamosfalvi udvarháza számára készült.¹⁴

Ugyancsak e család címerének nyomát, illetőleg annak népi magyarázatát kell felismerünk a „gyöngyös Gyerőfi”, illetőleg a „Gyerőfi-szöktető” mondában, amely a Gyerővásárhely-Gyerőmonostor-Kiskapus határán emelkedő Gyerőfiszöktető hegyszakadékkal kapcsolódik össze, itt ugyanis a szarvas üldöző vadász lovával együtt a mélységbe zuhant.¹⁵

KOLOZSMEGYEI TÜREI TEMETŐ SÍRKÖVEI (részlet) Ismeretlen személy sírköve (XVIII. század dereka)

Az új temetőben álló sírkőre 1935. október 18-án bukkantam.

Anyaga: mészkő; alakja: négylapú hasáb; előlapja ereszével együtt maradéktalanul legyalulva, a helyébe vésett új felirat a XIX. század közepe tájáról származik. E síremlék két keskeny oldalát azonban a rombolás nem bántotta, s ezekben még ma is eléggé épen megvan a kő egész magasságig kifaragott, hullámvonal-vezetésű viráginda.

Ez mindössze, ami ennek az alkotásnak egykori emlékeképpen megmaradt, e kevés azonban mégis sokatmondó. Ugyanis, ha elhagyva a temetőt, belépünk a református templom ajtaján, szemben találjuk magunkat egy remekbe faragott szöszékkal: a Kelemen Lajos, Debreczeni László, de legfőképpen Balogh Jolán által nagy szeretettel méltatott Sípós Dávid kidei kőfaragó kiváló alkotásával. A páratlan szépségű műveket létrehozott mester helyét művészettörténetünk emlékei között a kiváló tudású, széles látókörű Balogh Jolán állapítván meg,¹ mi is ráismerhettünk az azonos művészi kézre, amely a dési, bonchidai, drági, köblösi, apai, valkói, kajántói szöszékkal együttesen alkotta az – ugyancsak Balogh Jolántól elnevezett – erdélyi virágos reneszánsznak legutolsóként jelentkező remekműveit.

⁸ Névkönyv 35. old.

⁹ Erdély régi művészeti emlékeinek kiállítása. Bp., 1931. 264. sz.

¹⁰ Erdélyi kiállítás 137. sz.

¹¹ Erdélyi kiállítás 244. sz.

¹² Erdélyi kiállítás 146. sz.

¹³ *Sándor Imre*: Kolozsvár címeres emlékei 63. old. [Jelenleg az esztergomi Érseki Kincstárban. Szerk. megjegyzése.]

¹⁴ Erdélyi Irodalmi Szemle 1927. 220. old., és Márki emlékkönyv. Kolozsvár, 1927. 93–94. old.

¹⁵ *Szabó T. Attila*: Kalotaszeg helynevei I. Kolozsvár, 1942. 87., 158–159., 172. old. old.

¹ *Balogh Jolán*: Sípós Dávid néhány ismeretlen műve. Kolozsvár, 1935. (Klny. A Pásztortűz 1935. évf. 21. számából.)

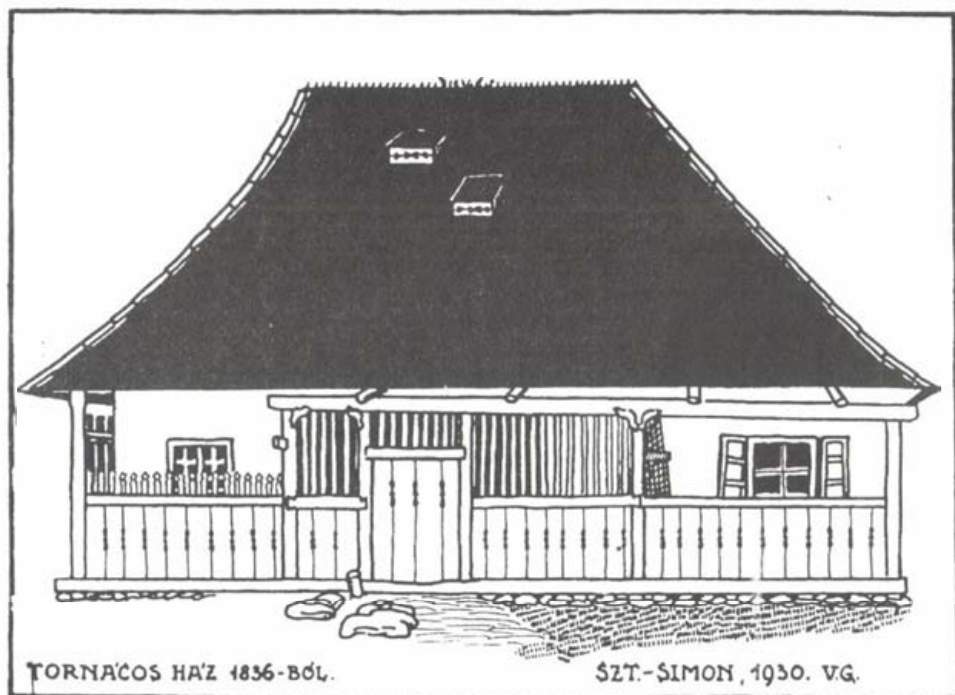
Különben a Sípos személyével való azonosságot bizonyítja a szószék mellvédjének virágmotívumokkal ékes három táblája közé illesztett feliratos kőlap is, amely a megrendelő személyét így nevezi meg:

17 47
KIDÉBEN LA
KO PAP ISTVÁN
ELETE PARJAVAL
GALATZI AGNES
SEL TSINÁLTATTA
EZ KATÉTRÁT
DIE 19 7b²

E szószék megtekintése után, ha visszatérünk a temetőben talált legyalult feliratú, oldallapjain azonban megmaradt díszítésű sírkőhöz, amelyről minden kétség nélkül megállapíthatjuk, hogy ez is Sípos Dávid munkája, s éppen ezért nagyon fájjalhatjuk, hogy emlékünk előlapjának faragását nemcsak kegyeletsértően, hanem vandál-módra semmisítették meg.

Az eddig elmondottak alapján most már e sírkő faragásának ideje is megállapítható: nagy valószínűséggel feltételezve, hogy Sípos ezt ugyanakkor alkotta, amikor a szószéket a helyszínen készítette, vagyis az 1747. év derekán.

(E köré vonatkozó jegyzeteimet annak idején eléggé szűkszavúan hevenyésztem papírosra, gondolván, hogy a részletes kidolgozás miatt Türebe amúgy is visszatérek.)

Vámszer Géza rajza

² A szöveg betűösszevonásait (ligatúráit) a sokszorosítási nehézségek miatt nem jelezhettem.